

Володимир Олександрович КОПАНЧУК,
старший прокурор відділу нагляду за додержанням законів
органами внутрішніх справ при провадженні досудового розслідування
та підтримання державного обвинувачення
Прокуратури Хмельницької області (м. Хмельницький),
пров. Військоматський, 3, м. Хмельницький, 29000,
jrist_3z@ukr.net

УДК 343.611.6

ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ СПЕЦІАЛЬНІ ПУБЛІЧНІ ПОВНОВАЖЕННЯ

Наводяться положення наукового дослідження проблеми кримінально-правової охорони життя і діяльності осіб, які здійснюють спеціальні публічні повноваження із забезпечення правопорядку в Україні. Здійснюється аналіз законодавства України, деяких зарубіжних держав, юридичної літератури з дослідження захисту життя і діяльності суддів, прокурорів, працівників правоохоронних органів та інших осіб (ст.ст. 348, 379, 400 Кримінального кодексу України). Розглядається необхідність більш чіткого визначення їх правового статусу та функцій суддів, працівників правоохоронних органів, адвокатів, з метою вироблення більш досконалого механізму їх кримінально-правової охорони. Охорона життя та діяльності таких осіб регламентується великою кількістю нормативних актів, які мають колізійний характер та зайву диференціацію, що вимагає приведення їх до європейських стандартів.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, посягання на життя, правовий статус, суддя, працівник правоохоронного органу, адвокат.

Європейський вибір України поставив перед суспільством завдання побудови правової держави. Така держава згідно з принципами демократії створює відповідні органи та інституції, головним завданням яких є забезпечення правової охорони, насамперед, людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки, які визнано в Україні найвищими соціальними цінностями (ст.ст. 3, 22 Конституції України). Це означає, що кожен зобов'язаний неухильно дотримуватись вимог законодавства: не посягати на права, свободи та законні інтереси громадян, представників влади, посадових і службових осіб та представників громадських організацій, що є основою створення правового порядку в Україні, який, у свою чергу, залежить від діяльності державних органів, посадових та службових осіб, діяльності інститутів громадянського суспільства. До них Конституцією та чинним законодавством України віднесено суд, прокуратуру, міліцію (поліцію), адвокатуру, військовослужбовців, інші правоохоронні органи (органи із забезпечення правопорядку), представники яких виконують спеціальні публічні повноваження. Українська держава в час глибокого реформування зобов'язана на сучасному світовому рівні конкретизувати визначення механізму реалізації функцій своїх органів, що діють у сфері охорони правопорядку [1, с. 211–215].

Це обумовлено тим, що у цілому в час розбудови нової української держави спостерігається активізація насильницької організованої злочинності, спрямованої на руйнацію державної влади, а в цілому її правопорядку. Результатом цього є вбивства

суддів, прокурорів, працівників правоохоронних органів, військовослужбовців, тобто осіб, які забезпечують правопорядок.

Дослідження механізму кримінально-правової охорони життя і діяльності осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження із забезпечення правопорядку, ґрунтується на працях учених у галузі кримінального права: П. П. Андрушка, С. В. Антонова, Ю. В. Бауліна, С. Д. Бережного, В. І. Борисова, В. К. Грищука, Д. Ю. Гуренка, І. І. Давидович, В. Т. Дзюби, Н. А. Дідківської, О. О. Дудорова, В. П. Ємельянова, М. П. Короленка, О. М. Костенка, М. І. Мельника, А. А. Музики, В. І. Осадчого, В. О. Навроцького, В. Я. Тація, Л. В. Трушківської, М. І. Хавронюка, В. О. Чайки, Є. В. Фесенка, С. Д. Шапченка, Н. М. Ярмиша, С. С. Яценка та інших.

Досягнення встановлених європейською спільнотою стандартів потребує вдосконалення охорони та захисту осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження в частині вирішення соціальних конфліктів шляхом убезпечення їх діяльності, життя, здоров'я тощо.

Це стосується не лише охорони працівників МВС, прокуратури, СБУ, військовослужбовців, які безпосередньо протидіють правопорушенням, а й кримінально-правових засобів охорони суддів, які вирішують соціальні конфлікти, а також захисників та представників осіб, які надають правову допомогу чи забезпечують реалізацію принципу законності, дотримання гарантій прав і свобод людини.

Саме в контексті юридичних гарантій слід розглядати гарантований державою і законодавством порядок охорони та захисту життя і діяльності осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження, як у процесі здійснення, так і у зв'язку із здійсненням ними законної діяльності. Необхідність встановлення системи гарантій насамперед стосується потерпілих та жертв злочинів, передбачених ст.ст. 348, 379, 400 Кримінального кодексу України (далі — КК України).

Українська держава 08.04.2005р. підписала Європейську конвенцію про компенсацію збитків жертвам насильницьких злочинів (24.XI.1983 р.). У 2010 році голова Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності В. Д. Швець подав до Верховної Ради України проект Закону України "Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину" № 7303/11. Як наголосив В. Д. Швець: "Прийняття цього закону дасть можливість захистити законні інтереси тисячі громадян України, які потерпіли від злочинів, злочинних посягань на їх конституційні права, стане реальним кроком у напрямку утвердження соціальної та правової держави, якою наша держава визначена в Конституції України". Законопроект було відхилено. На часі ї розв'язання проблеми охорони та захисту свідків, інших учасників кримінального провадження, визначених новим КПК України.

Предметом нашого дослідження є кримінально-правові норми (ст.ст. 348, 379, 400 КК України), які спрямовані на охорону та захист осіб, які здійснюють функції із забезпечення правопорядку.

Аналіз практики застосування ст.ст. 348, 379, 400 КК України свідчить про недосконалість принципів побудови цих норм, недостатню ефективність санкцій, що дає можливість винним особам уникнути законного, обґрунтованого і справедливого покарання. Тим самим не забезпечується надійна кримінально-правова охорона життя і діяльності осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження із забезпечення правопорядку¹. Такі особи відрізняються наявністю специфічного правового статусу, мають свої повноваження (компетенцію) відповідно до специфіки їх діяльності та юридично визначених функцій із розв'язання соціальних конфліктів та зміцнення правопорядку [3, с. 5–51].

Результати дослідження історії розвитку та проведеного порівняльного аналізу національного та зарубіжного законодавства щодо кримінальної відповідальності за посягання на життя і діяльність осіб, які здійснюють функції кримінально-правового

¹ Більш детально [2].

провадження, судочинства, надання правової допомоги тощо, засвідчують, що кримінальне законодавство пострадянських та деяких постсоціалістичних сучасних зарубіжних держав встановлює відповідальність за вчинення посягання на життя таких осіб за спеціальними нормами. Система правових норм зазначених держав переважно спрямовується на здійснення охорони цінностей, які належать цим особам (життя і здоров'я, честь і гідність, власність та ін.), із врахуванням законодавчо визначеної сфери діяльності таких осіб, тобто їх правового статусу, наданими для цього повноваженнями й специфікою виконуваних функцій [4].

Відзначаються дві тенденції, характерні для кримінального законодавства цих держав:

- 1) чітко визначені ознаки потерпілого (жертви);
- 2) норми кримінального закону охороняють, насамперед, життя, а також здоров'я або власність осіб, які беруть участь у здійсненні судочинства (судді, слідчі, прокурори, працівники МВС тощо), охороняють правопорядок (насамперед, органи, що виконують поліцейські повноваження).

У силу цього вважаємо, що окремі підходи до встановлення відповідальності за злочинні посягання на життя та діяльність осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження із забезпечення правопорядку, використані законодавцями інших держав, можуть бути враховані при вдосконаленні національних кримінально-правових норм (ст.ст. 348, 379, 400 КК та ін.). Так, за КК Франції (ст.ст. 221–1 — 221–5 розділу II “Про посягання на людську особистість” глава I “Про посягання на життя людини” відділ I — “Про навмисне посягання на життя”) за такі вбивства винна особа засуджується до довічного ув'язнення [5, с. 170–174]. За КК Грузії (ст. 109) — на строк від десяти до двадцяти років або безстроковим позбавленням свободи [6, с. 165–167]. За КК Болгарії (ч. 2) за вбивство судді, прокурора, слідчого або особи зі складу МВС при виконанні або у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків або функцій — на строк від двадцяти до тридцяти років, довічним ув'язненням без заміни [7, с. 94–95]. Подібним чином підходять до вирішення питання кримінально-правової охорони законодавці ФРН та Республіки Польща [8, с. 37; 9, с. 106–107].

У той же час науковці виключають визнання за потерпілою (фізичною) особою у кримінально-правових відносинах будь-якого статусу у зв'язку із публічно-правовим характером цих відносин, стверджуючи про неможливість потерпілого виступати суб'єктом кримінально-правових відносин, з чим ми не можемо погодись. А тому вважаємо необхідним та доцільним на рівні закону забезпечити захист потерпілих (жертв) від злочинних посягань за виконання ними спеціальних повноважень із забезпечення правопорядку. Для цього слід:

- 1) визначити коло осіб і органів, уповноважених на виконання спеціальних публічних повноважень із забезпечення правопорядку;
- 2) визначити соціальні ризики, їх види, характер та зміст, що обумовлюються функціями та діяльністю таких осіб і завдають чи можуть завдати їм моральної, фізичної та матеріальної шкоди, на рівні законодавства визначити обставини, що породжують правові відносини, тобто нормативно визначити ознаки таких юридичних фактів (правопорушень);
- 3) з метою реалізації міжнародно-правових та конституційних принципів охорони й захисту людини внести до КК України норму, що встановлює обов'язок держави компенсувати заподіяну кримінально-правовим посяганням шкоду, та прийняти спеціальний закон, яким встановити механізм здійснення компенсації відповідними органами державної влади й наступного стягнення компенсованого із осіб, діяння яких за вироком суду визнано підставою для проведення компенсації.

Відмітимо, що аналіз ознак об'єктивної та суб'єктивної сторін, суб'єкта злочинів, передбачених ст.ст. 348, 379, 400 КК України, дає можливість сформулювати юридичну конструкцію посягання на життя і діяльність осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження із забезпечення правопорядку, як типову, виходячи з юридичної природи досліджуваних злочинів.

Обов'язковими елементами такої типової юридичної конструкції є:

— безпосередній поліоб'єктний об'єкт, який визначається специфічними юридичними ознаками виконуваних потерпілими (жертвами) функцій зі здійснення правоохоронної, правозахисної та правозастосовчої діяльності (діяльності із забезпечення правопорядку);

— характер посягання, змістом якого є активні дії суб'єктів цих злочинів з обранням насильницького способу їх вчинення, який реалізується у посяганні на життя і законну діяльність потерпілих (жертв), визначивши його характер терміном вбивство;

— соціальний зв'язок між посяганням на життя цих осіб та їх законною діяльністю;

— умисний характер кримінально-правового посягання².

До злочинних наслідків, що породжені посяганням на життя осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження, ми відносимо заподіяння смерті жертві або тілесних ушкоджень потерпілому, припинення або перешкоджання їх законній діяльності, що не дає підстав віднести їх до числа злочинів з матеріально-формальним складом. Ми вважаємо, що диспозиції ст.ст. 348, 379, 400 КК України виписані з суттєвими нормотворчими вадами законодавчої техніки, що ускладнює чітке визначення ознак мотивів, вини, завдань та мети їх вчинення та залишає без кримінально-правової оцінки порушення честі і гідності, права власності щодо вказаних осіб. При вчиненні таких посягань суб'єкт злочину, як правило, і зосереджує на потерпілому всю свою злу волю, а тому вдається до дій, які об'єктивно і реально спрямовуються на припинення законної діяльності шляхом позбавлення його життя. Якщо ці цілеспрямовані дії застосовуються до їх близьких родичів, то тоді виникає необхідність обрати один із двох способів, за допомогою якого може бути досягнута та чи інша ціль, по-перше, шляхом посягання на життя близького родича, а тим самим примусити особу, яка виконує спеціальні публічні повноваження, вчинити на користь винуватої особи або на користь чи в інтересах іншої особи такі дії. По-друге, обирається такий спосіб, за допомогою якого досягається мета помститись потерпілому (жертві) за його діяльність. А тому вчинення дій, спрямованих на позбавлення життя потерпілого (жертви), утворює психофізичну єдність одного закінченого злочину. Всі наведені складові юридичної конструкції є необхідними, й обов'язковими ознаками та, засвідчуючи диференційований підхід законодавця, передбачені ст.ст. 348, 379, 400 КК злочинів. За відсутності хоча б однієї з наведених складових вимагає індивідуальної характеристики та кваліфікації діяння, що свідчить про неможливість притягнення до кримінальної відповідальності за досліджуваними злочинами.

Викладене дає підстави вважати, що, по-перше, злочини, передбачені ст.ст. 348, 379, 400 КК України, не можуть визнаватись різновидом умисного вбивства, передбаченого п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, а тому не можуть утворити з ним ідеальну сукупність; по-друге, утворювати сукупність злочинів, передбачених ст.ст. 348, 379, 400 КК України та ч. 2 ст. 115 КК України, що безпідставно визначив Пленум Верховного суду України у постанові № 2 від 7 лютого 2003 р. [11].

Відповідно до сформульованої типової юридичної конструкції посягання на життя і діяльність осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження із забезпечення правопорядку, з метою уникнення зайвої диференціації кримінально-правових норм, запропоновано визнати особливо тяжким видом умисного вбивства з притаманними індивідуальними об'єктивними та суб'єктивними ознаками, специфічними мотивами, завданнями, метою та спрямованими на позбавлення особи життя — найвищої соціальної цінності, чим припиняється або змінюється публічна діяльність такої особи з охорони

² Словосполучення “посягання на життя” ми вважаємо некоректним, не розкриває кримінально-правову природу вбивства, але сформульована Пленумом Верховного Суду України у постанові № 10 від 18 червня 1999 р. “Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві” [10] та постанові № 2 від 7 лютого 2003 р. “Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи” у п. 12 [11].

правопорядку. Тому ці злочини слід визнавати різновидом особливо тяжкого умисного вбивства, передбачивши відповідальність за його вчинення ч. 3 ст. 115 КК України.

Зважаючи на положення науки кримінального права, практику застосування ст.ст. 348, 379, 400 та ст. 115 КК України, вважаємо за необхідне передбачити кримінальну відповідальність за посягання на життя осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження із забезпечення правопорядку, для чого здійснити уніфікацію кримінального законодавства шляхом доповнення ст. 115 КК України частиною третьою у такій редакції: “Умисне вбивство особи у зв’язку з виконанням цією особою спеціальних публічних повноважень із забезпечення правопорядку”. Перелік осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження із забезпечення правопорядку, пропонується викласти у примітці до ч. 3 ст. 115 КК України у такій редакції: “Примітка: Особами, які виконують спеціальні публічні повноваження із забезпечення правопорядку, є судді, прокурори, військовослужбовці, рядовий і офіцерський склад органів МВС України, тобто особи, які законодавчо наділені повноваженнями щодо застосування юридичного примусу до осіб, що порушують правопорядок”.

Проведене дослідження судової практики також свідчить про недотримання принципу адекватності покарання при вчиненні особливо тяжких злочинів, до яких належать передбачені ст.ст. 348, 379, 400 КК України, за які необхідно призначати більш суворі розміри покарання. Ми вважаємо обґрунтованим підвищення нижчої межі покарання до 12 років, а верхньої — до 20 років ув’язнення та доповнення додатковим видом покарання — конфіскацією предметів і знарядь злочину, а також особистого майна винної (винних) особи (осіб) для компенсації заподіяної злочином шкоди потерпілим (жертвам). Для цього ст. 63 КК України слід доповнити частиною третьою, виклавши її в такій редакції: “3. Позбавлення волі встановлюється на строк від дванадцяти до двадцяти років за вчинення особливо тяжкого вбивства, передбаченого частиною третьою статті 115 цього Кодексу”.

Наші пропозиції ґрунтуються на тому, що сьогодні відбувається переосмислення ідей, положень науки кримінального права, практики застосування чинного КК та КПК України, існуючих нормотворчих підходів щодо розробки як окремих законів, так і всієї системи кримінального законодавства України, яке має бути спрямоване на забезпечення прав і свобод людини і громадянина та правопорядку в державі.

Список використаних джерел

1. *Лоцихін, О. М.* Функції сучасної держави: нарис юридичної теорії [Текст] : монограф. / О. М. Лоцихін. — К. : Логос, 2013. — 228 с.
2. *Копанчук, В. О.* Кримінально-правова охорона життя і діяльності осіб, які здійснюють публічні повноваження з охорони правопорядку [Текст] / В. О. Копанчук // Університетські наукові записки. — 2013. — № 3 (47). — С. 453–462.
3. *Цуркан, М. І.* Правове регулювання публічної служби в Україні: особливості судового розгляду спорів [Текст] : монограф. / М. І. Цуркан. — Х. : Право, 2010. — 216 с.
4. *Дзюба, В.* Проблеми визначення правового статусу осіб, які здійснюють спеціальні публічні повноваження [Текст] / В. Дзюба, В. Копанчук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2011. — № 87. — С. 110–114.
5. Уголовный кодекс Франции [Текст] / науч. ред. Л. В. Головкин, Н. Е. Крыловой ; пер. с франц. и предисл. Н. Е. Крыловой. — СПб. : Юридический Центр Пресс, 2002. — 650 с.
6. Уголовный кодекс Грузии [Текст] / науч. ред. З. К. Бигвава, вступ. ст. В. И. Михайлова, обзор. ст. О. Гамкрелидзе, пер. с груз. И. Мериджанашвили. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. — 409 с.
7. Уголовный кодекс Республики Болгария [Текст] / науч. ред. А. И. Лукашева ; пер. с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашева ; вступ. статья. И. И. Айдарова. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. — 298 с.
8. Уголовный кодекс ФРГ [Текст] / пер. с нем. и предисл.: А. В. Серебренниковой. — М. : Зерцало-М, 2001. — 208 с.

9. Уголовный кодекс Республики Польша [Текст] / [пер. с польск. Д. А. Берелович и др. ; под общ. ред. Н. Ф. Кузнецовой]. — Мн. : Тесей, 1998. — 127, [1] с. — (Уголовные кодексы стран Восточной Европы)
10. Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві : постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.06.1999 р. № 10 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-99>.
11. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та кримінології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 13 від 10 червня 2014 року)*

Надійшла до редакції 20.06.2014

Копанчук В. А. К вопросу совершенствования уголовно-правовой охраны жизни и деятельности лиц, выполняющих специальные публичные полномочия

Приводятся положения научного исследования проблемы уголовно-правовой охраны жизни и деятельности лиц, осуществляющих специальные публичные полномочия по обеспечению правопорядка в Украине. Осуществляется анализ законодательства Украины, некоторых зарубежных государств, юридической литературы по исследованию защиты жизни и деятельности судей, сотрудников правоохранительных органов и других лиц (ст.ст. 348, 379, 400 Уголовного кодекса Украины). Рассматривается необходимость более четкого определения правового статуса, функций судей, сотрудников правоохранительных органов, адвокатов, с целью выработки более совершенного механизма их уголовно-правовой охраны. Охрана жизни таких лиц регламентируется большим количеством нормативных актов, которые имеют коллизионный характер и чрезмерную дифференциацию, что требует приведения их в соответствие к европейским стандартам.

Ключевые слова: уголовная ответственность, посягательство на жизнь, правовой статус, судья, сотрудник правоохранительного органа, адвокат.

Kopanchuk, V. O. On the Question of Improving the Criminal and Law Protection of Life and Activities of Persons who Perform Special Public Authority

The article includes the scientific study provisions for the problem of criminal and legal life and activities protection of persons exercising special-purpose public authorities on law enforcement in Ukraine. The analysis of Ukrainian legislation is being carried out, as well as of some foreign countries, legal literature on study of life and activities protection of judges, law enforcement officers and other persons (Articles 348, 379, 400 of the Criminal Code of Ukraine). The need is being considered for a clearer definition of the legal status, functions of judges, law enforcement officials, lawyers, in order to develop an advanced mechanism for the criminal and legal protection thereof. Life protection of such persons shall be governed by a variety of regulations that have a collision nature and excessive differentiation, which requires bringing them into line with European standards.

Keywords: criminal responsibility, infringement on life, legal status, judge, law enforcement officer, a lawyer.

